

Trends and Structural Transformations of the Foreign Economic Activity of Ukrainian Enterprises under Wartime Conditions

UDC 339.5:339.92:005.21(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/152623>

C1

Drobyk Andrii

Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0006-3689-102X>, drobykao@khnmu.edu.ua

Khmelnitskyi National University (Khmelnitskyi, Ukraine)

Abstract.

The relevance of the study is driven by the unprecedented depth of changes in the foreign economic activity of Ukrainian enterprises during 2019–2026, when the pandemic shock, the full-scale invasion, the blockade of seaports, the forced reorientation of flows towards the western border and the renewal of the trade regime with the European Union created a fundamentally new external environment for enterprise management. The article aims to identify the trends and systematise the structural transformations of the foreign economic activity of Ukrainian enterprises. The research employs structural-dynamic and comparative analysis of foreign trade statistics for 2019–2025, index and coefficient methods, periodisation and graphical modelling.

As a result of the study, seven stages of transformation have been identified, from the pre-war configuration through the pandemic contraction and the primary war shock to import-outpacing expansion. It has been established that the import coverage ratio fell from 0.937 in 2021 to 0.475 in 2025, while the author's recovery asymmetry coefficient rose from 1.177 to 1.972, which proves that the growth of turnover is generated almost exclusively by imports. It has been proven that the structural paradox of resilience and the paradox of Europeanisation simultaneously sustain current operations and constrain long-term development.

The study concludes that recovery, adaptation and development of foreign economic activity must be distinguished as qualitatively different states, and that the criterion of development is not turnover but the capacity of international operations to generate domestic value added, technological renewal and resilience. Five analytical imperatives of the development strategy have been proposed and four functional types of enterprise imports defined; the role of public authorities is characterised as forming a predictable institutional environment rather than providing direct export support.

Keywords: foreign economic activity, structural transformation, export, import, global value chains, European integration, enterprise development strategy

Тенденції та структурні трансформації зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в умовах воєнного часу

Дробик Андрій

Хмельницький національний університет (Хмельницький, Україна)

Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентною глибиною змін зовнішньоекономічної діяльності підприємств України у 2019–2026 рр., коли пандемічний шок, повномасштабне вторгнення, блокування морських портів, примусова переорієнтація потоків на західний кордон і оновлення торговельного режиму з Європейським Союзом сформували принципово нове зовнішнє середовище управління підприємством. Мета статті полягає у виявленні тенденцій і систематизації структурних трансформацій зовнішньоекономічної діяльності підприємств України, обґрунтуванні аналітичного інструментарію їх вимірювання та визначенні впливу цих трансформацій на стратегію розвитку підприємства. У дослідженні використано структурно-динамічний і компаративний аналіз статистичних рядів за 2019–2025 рр., індексний і коефіцієнтний методи, періодизацію та графічне моделювання.

У результаті дослідження виокремлено сім етапів трансформації – від довоєнної конфігурації через пандемічне стиснення й первинний воєнний шок до імпортовипереджального розширення. Встановлено, що коефіцієнт покриття імпорту експортом знизився з 0,937 у 2021 р. до 0,475 у 2025 р., тоді як авторський коефіцієнт асиметрії відновлення зріс із 1,177 до 1,972, що доводить формування товарообігу майже виключно за рахунок імпортової складової. Доведено, що структурний парадокс стійкості та парадокс європеїзації одночасно підтримують поточні операції й обмежують довгостроковий розвиток.

Зроблено висновок про необхідність розмежування відновлення, адаптації та розвитку зовнішньоекономічної діяльності як якісно різних станів, а також про те, що критерієм розвитку є не оборот, а здатність міжнародних операцій генерувати внутрішню додану вартість, технологічне оновлення та стійкість. Запропоновано п'ять аналітичних імперативів стратегії розвитку та визначено чотири функціональні типи імпорту підприємства.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, структурна трансформація, експорт, імпорт, глобальні ланцюги створення вартості, євроінтеграція, стратегія розвитку підприємства

Вступ.

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) підприємств України впродовж 2019–2026 рр. зазнала змін, які за глибиною та незворотністю не мають прямих аналогів у новітній економічній історії держави. Пандемія COVID-19, повномасштабне збройне вторгнення, блокування морських портів, руйнування виробничих потужностей і транспортної інфраструктури, примусова переорієнтація товарних потоків на західний кордон та оновлення торговельного режиму з Європейським Союзом сформували принципово нову конфігурацію зовнішнього середовища підприємства. За таких умов управлінські моделі, побудовані на мінімізації логістичних витрат і сталості контрактних зв'язків, значною мірою втратили пояснювальну спроможність.

Актуальність дослідження зумовлена трьома обставинами. Перша полягає у наростанні структурної асиметрії: сукупний товарообіг України у 2025 р. перевищив рівень перших воєнних років, тоді як експорт залишився суттєво нижчим за показник 2021 р., а від'ємне сальдо досягло історичного максимуму. Друга має управлінський характер: держава через митно-тарифне регулювання, експортну стратегію, торговельні режими та інструменти підтримки експортерів формує межі можливого стратегічного вибору підприємства, а отже, якість публічно-управлінських рішень стає чинником мікроекономічної результативності. Третя обставина є методичною: вартісна статистика фіксує масштаб операцій, але не розкриває їх якості – джерел створення доданої вартості, технологічної глибини та стійкості каналів постачання.

Мета статті полягає у виявленні тенденцій і систематизації структурних трансформацій зовнішньоекономічної діяльності підприємств України у 2019–2026 рр., обґрунтуванні аналітичного інструментарію їх кількісного вимірювання та визначенні впливу цих трансформацій на формування стратегії розвитку ЗЕД підприємства й на пріоритети державного регулювання зовнішньоторговельної сфери.

Методологічну основу дослідження становлять системний підхід, структурно-динамічний і компаративний аналіз статистичних рядів, індексний та коефіцієнтний методи, періодизація, графічне моделювання причинно-наслідкових зв'язків та наукове узагальнення. Емпіричною базою слугували дані Державної митної служби України, Держстату,

Національного банку України, Євростату, СОТ, ОЕСР і ЮНКТАД за 2019–2025 рр. та оперативні показники першого півріччя 2026 р.

У науковій літературі сформувалося щонайменше чотири підходи до визначення предмета дослідження: статистично-описовий, що ототожнює розвиток ЗЕД із динамікою вартісних обсягів експорту та імпорту; галузевो-секторальний, зосереджений на змінах товарної спеціалізації окремих галузей і регіонів; інституційно-регуляторний, який розглядає ЗЕД крізь призму митного, тарифного й безпекового регулювання та євроінтеграційних зобов'язань держави; глобально-ланцюговий, що трактує міжнародні операції підприємства як позицію у ланцюгах створення вартості, де ключовим є не обсяг продажу, а частка утриманої доданої вартості та здатність протистояти шокам. На нашу думку, жоден із цих підходів окремо не пояснює української ситуації, у якій одночасно змінюються обсяги, товарна структура, географія, логістика, сервісна модель та інституційні вимоги, тому дослідження побудовано на їх інтеграції.

Об'єктивність оцінювання в умовах воєнного стану потребує врахування інформаційних обмежень: митна статистика не охоплює повною мірою послуги, цифрові продукти й рух капіталу; вартісна динаміка залежить не лише від фізичного обсягу, а й від світових цін і валютного курсу; воєнні, гуманітарні та відновлювальні поставки виконують іншу економічну функцію, ніж звичайний споживчий імпорт. Тому нами оцінено не лише абсолютні величини, а й співвідношення, структурні частки та характер змін.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблематика трансформації зовнішньоекономічної діяльності підприємств України в умовах війни та повоєнного відновлення представлена кількома відносно самостійними напрямками наукового пошуку.

Перший напрям охоплює оцінювання динаміки та товарної структури національного експорту. С. Іщук і Л. Созанський обґрунтували виклики, пов'язані з сировинною орієнтацією експорту, залежністю від кон'юнктури світових ринків та вагомою імпоротною складовою у вартості експортованої продукції (Іщук & Созанський, 2024); ці ж автори діагностували регіональні зрушення експортної спеціалізації під впливом війни (Іщук & Процевят, 2022). С. Іванов, В. Ляшенко та Н. Осадча визначили стратегічні орієнтири формування експортної стратегії держави (Іванов та ін., 2022).

Другий напрям стосується адаптації підприємств до нестабільності зовнішнього середовища. А. Кашперська та О. Яцюк систематизували виклики ЗЕД підприємств, наголошуючи на потребі перегляду каналів збуту, партнерських зв'язків і цифрових інструментів (Кашперська & Яцюк, 2024). Н. Внукова акцентує на інноваційному розвитку експортно-імпортової діяльності як передумові економічної стійкості (Внукова, 2025), а Н. Гладинець і В. Кузьменко – на інструментах державного впливу на економіку в період війни (Гладинець & Кузьменко, 2024).

Третій напрям присвячено європейському вектору зовнішньої торгівлі: М. Шуба та В. Тимофєєва проаналізували стан і перспективи торгівлі України з ЄС (Шуба & Тимофєєва, 2024), І. Гаврилук – тенденції ЗЕД України з країнами ЄС в умовах війни (Гаврилук, 2024), а М. Савченко, І. Хаджинов і А. Завидовська оцінили реалізацію експортного потенціалу України у відносинах із державами-членами ЄС (Савченко та ін., 2021).

Четвертий напрям формує зарубіжна література про перебудову глобальних ланцюгів створення вартості. R. Baldwin і R. Freeman довели, що ризики таких ланцюгів мають мережевий характер, а фактична вразливість економіки є вищою, ніж показують прямі індикатори (Baldwin & Freeman, 2022). M. Christopher і Н. Peck розглядають стійкість як здатність ланцюга передбачати порушення й відновлювати функціонування (Christopher & Peck, 2004). G. Gereffi показав, що критичні шоки змінюють і розподіл влади та відповідальності між учасниками ланцюга (Gereffi, 2020), а R. Strange та A. Zucchella пов'язують ці процеси з цифровізацією й новою просторовою організацією міжнародного бізнесу (Strange & Zucchella, 2017).

П'ятий напрям представлений аналітикою міжнародних організацій, яка фіксує інституційні межі ЗЕД: оновлений режим поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (Council of the European Union, 2025), функціонування «Шляхів солідарності» (European Commission, 2025), структуру торгівлі України з ЄС (Eurostat, 2025), слабку інтеграцію України у глобальні ланцюги створення вартості (OECD, 2024), зміщення глобальних ризиків до геополітичної напруги (UNCTAD, 2025) та вплив війни на бізнес-середовище (World Bank, 2025).

Попри значний обсяг публікацій, наявні дослідження, як правило, аналізують окремі вимір трансформації і недостатньо розкривають їх системний взаємозв'язок. Практично

відсутній аналітичний інструментарій, який дозволяв би відрізнити просте розширення товарообігу від збалансованого відновлення та від якісного розвитку ЗЕД. Не сформовано й цілісного уявлення про те, як структурні зрушення макrorівня трансформуються у зміну критеріїв стратегічного вибору підприємства та у пріоритети державного регулювання. Саме ці не вирішені частини загальної проблеми досліджуються у статті.

Результати дослідження.

Узагальнивши наведені підходи, нами запропоновано трактувати структурну трансформацію ЗЕД підприємств України як спричинену системними шоками та інституційними змінами стійку зміну співвідношень між товарними, географічними, логістичними, технологічними, сервісними й організаційними компонентами міжнародних операцій, яка змінює джерела створення вартості, конфігурацію ризиків і критерії стратегічного вибору. На відміну від короткострокового коливання показника, трансформація має тривалий характер і потребує перегляду самого способу ведення міжнародного бізнесу.

Нами систематизовано сім етапів трансформації ЗЕД підприємств України, кожен із яких має власний домінуючий імпульс і стратегічний наслідок. Перший етап (2019 р.) відображає довоєнну конфігурацію з від'ємним сальдо, сировинно-аграрною орієнтацією експорту та технологічною імпортозалежністю. Другий етап (2020 р.) – пандемічне стиснення товарообігу до 103,4 млрд дол. США за відносно вищої стійкості експорту товарів базового попиту. Третій етап (2021 р.) – післяпандемічне цінове відновлення з рекордними обсягами (експорт 68,24 млрд дол. США, імпорт 72,8 млрд дол. США), значна частина якого зумовлена світовою кон'юнктурою, а не якісним розвитком, тому цей рік доцільно використовувати як базу порівняння, але не як нормативну модель структури експорту.

Четвертий етап (2022 р.) розпочався повномасштабним вторгненням: експорт скоротився до 44,2 млрд дол. США, а його структура змістилася на користь продовольства й аграрної сировини (23,4 млрд дол. США). П'ятий етап (2023 р.) нами визначено як адаптивну стабілізацію без повноцінного відновлення: за майже незмінного товарообігу експорт знизився до 36,19 млрд дол. США, тоді як імпорт зріс до 63,52 млрд дол. США. Шостий етап (2024 р.) – часткове логістичне й експортне відновлення (експорт 41,6 млрд дол. США) за

поглиблення дефіциту до 29,1 млрд дол. США. Сьомий етап (2025 р. – перше півріччя 2026 р.) охарактеризовано як імпортовипереджальне розширення, коли зростання товарообігу забезпечується майже виключно імпортом.

Для кількісного оцінювання збалансованості ЗЕД нами використано коефіцієнт покриття імпорту експортом ($K_{\text{пок},t} = E_t / M_t$). Його значення, менше одиниці, свідчить про від'ємне товарне сальдо, однак саме по собі не дає однозначної оцінки якості ЗЕД: імпорт обладнання може створювати майбутній експортний потенціал, тоді як імпорт кінцевого споживання посилює зовнішню залежність.

Щоб відокремити просте зростання

товарообігу від збалансованості відновлення, нами розроблено коефіцієнт асиметрії відновлення зовнішньої торгівлі, який зіставляє індекс імпорту та індекс експорту відносно базового 2021 р.: $K_{\text{ав},t} = (M_t / M_{2021}) / (E_t / E_{2021})$. Якщо значення дорівнює одиниці, експорт та імпорт відновлюються пропорційно; значення вище одиниці показує випередження імпортової динаміки, а нижче одиниці – відносно сильніше відновлення експорту.

Розрахунки засвідчують, що у 2019–2021 рр. коефіцієнт покриття зріс із 0,829 до 0,937, а після початку повномасштабної війни знизився до 0,796 у 2022 р., 0,570 у 2023 р. і 0,475 у 2025 р. (табл. 1).

Табл. 1

Динаміка основних показників зовнішньої торгівлі товарами України у 2019–2025 рр.

Рік	Експорт, млрд дол. США	Імпорт, млрд дол. США	Товарообіг, млрд дол. США	Сальдо, млрд дол. США	$K_{\text{пок}}$	$K_{\text{ав}}$ до 2021 р.
2019	50,05	60,40	110,45	–10,35	0,829	–
2020	49,20	54,20	103,40	–5,00	0,908	–
2021	68,24	72,80	141,04	–4,56	0,937	1,000
2022	44,20	55,50	99,70	–11,30	0,796	1,177
2023	36,19	63,52	99,70	–27,33	0,570	1,645
2024	41,60	70,70	112,30	–29,10	0,588	1,593
2025	40,30	84,80	125,10	–44,50	0,475	1,972

Джерело: розраховано автором на основі (Держмитслужба України, 2026; Держстат України, 2025; Ішук & Созанський, 2024; Шуба & Тимофєєва, 2024).

Отже, кожен долар товарного імпорту у 2025 р. забезпечувався лише приблизно 47,5 цента експортної виручки. Коефіцієнт асиметрії відновлення зріс із 1,177 у 2022 р. до 1,972 у 2025 р., тобто відносно рівня 2021 р. імпортна складова відновилася майже вдвічі інтенсивніше за експортну; розкладання приросту 2025 р. підтверджує це: імпорт збільшився на 14,1 млрд дол. США, тоді як експорт скоротився на 1,3 млрд дол. США. Оперативні дані першого півріччя 2026 р. закріплюють тенденцію: товарообіг зріс на 20,6 %, експорт – на 5,0 %, імпорт – на 28,7 %, а коефіцієнт покриття знизився з 0,522 до 0,426.

Водночас категорична негативна оцінка цього явища була б спрощеною: імпорт машин, енергетичного обладнання, компонентів і товарів для відновлення виконує відтворювальну та безпекову функцію. Тому нами визначено чотири функціональні типи імпорту підприємств: продуктивний, що формує основні засоби й технологічні компетентності; коопераційний, який постачає компоненти для подальшої переробки та експорту; критично-

-відновлювальний, пов'язаний з енергетичною, медичною й безпековою стійкістю; споживчо-замішувальний, який конкурує з внутрішнім виробництвом. Однакова сума імпорту за цих типів має різні наслідки, тому нами обґрунтовано потребу оцінювати не «зменшення імпорту» як самостійну мету, а коефіцієнт його продуктивної трансформації – частку імпортних витрат, що генерує модернізацію, локалізацію або майбутній експортний дохід.

Товарно-технологічний вимір демонструє ще глибшу суперечність. Продовольчі товари та сільськогосподарська продукція забезпечили 23,4 млрд дол. США (52,9 % експорту) у 2022 р., 24,6 млрд дол. США (59,1 %) у 2024 р. і 22,5 млрд дол. США (55,8 %) у 2025 р. Метали та вироби з них становили 10,6–13,6 %, машини, устаткування й транспорт – лише 8,4–9,5 %. Натомість в імпорті частка машин і транспортних засобів зросла з 28,8 % у 2022 р. до 40,2 % у 2025 р. Нами запропоновано називати таке поєднання структурним парадоксом стійкості: сировинно-аграрна спеціалізація допомагає

підтримувати експорт за умов руйнування складних виробничих систем, але знижує частку вартості, що залишається у підприємстві, і обмежує технологічне навчання.

Географічний вимір визначається європеїзацією торгівлі. У 2024 р. на Європейський Союз припадало 59,5 % товарного експорту України та 50,5 % імпорту; частка Китаю становила відповідно 5,7 % і 20,3 %, причому постачання з Китаю зросли з 14,4 млрд дол. США у 2024 р. до 19,2 млрд дол. США у 2025 р. Торговля товарами між ЄС та Україною у 2025 р. перевищила 68 млрд євро, з яких експорт ЄС в Україну становив 46,4 млрд євро, а імпорт з України – 21,7 млрд євро; порівняно з 2021 р. постачання ЄС зросли більш ніж на 64 %, тоді як імпорт ЄС з України був нижчим більш ніж на 9 %. Нами узагальнено це явище як парадокс європеїзації: інтеграція знижує геополітичний ризик, але без підвищення технологічності експорту здатна закріпити асиметричну модель торгівлі.

Логістично-коридорна трансформація стала окремим виміром структурних змін. Блокування портової інфраструктури примусило підприємства перенести частину потоків на сухопутні переходи, порти Дунаю та європейські коридори, однак різна ширина колії, черги й вища собівартість зменшили маржу експортерів. «Шляхи солідарності» ЄС стали інфраструктурною основою нової просторової конфігурації: від травня 2022 р. ними експортовано близько 220 млн т українських товарів, у тому числі майже 93 млн т зернових і олійних культур. У 2024 р. морським транспортом переміщувалося близько 69 % експортних вантажів, залізницею – 23 %, що підтверджує повернення переваги морського каналу, але не відновлення довоєнної безпеки. Нами обґрунтовано, що стратегічно стійка логістика повинна мати портфельний характер: підприємство комбінує морські, дунайські, залізничні й автомобільні канали, заздалегідь визначає резервні вузли та включає до ціноутворення воєнні страхові премії й ризик простою.

Сервісно-цифровий вимір частково компенсує фізичні обмеження торгівлі товарами. Частка інформаційно-комунікаційних послуг у загальному експорті послуг України зросла з 14,5 % у 2014 р. до понад 40 % у 2022–2023 рр.; у першому півріччі 2026 р. відповідний експорт становив близько 3,3 млрд дол. США. Такий експорт менш залежний від портів, але чутливий до міграції фахівців, енергопостачання й довіри замовників. Водночас сервісизація не усуває потреби у виробничій базі: інженерні послуги, програмне забезпечення, дизайн і післяпродажне обслуговування підвищують цінність українського товару. Нами запропоновано використовувати показник частки супровідних послуг у доході від міжнародного контракту як ознаку якісної трансформації ЗЕД на рівні підприємства.

Інституційно-стандартизаційна трансформація визначається поглибленням інтеграції з ЄС. Після тимчасового скасування мит і квот оновлений режим поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі набув чинності 29 жовтня 2025 р., поєднавши лібералізацію з механізмами захисту та вимогами наближення до виробничих правил ЄС. Для підприємств це означає, що доступ до ринку дедалі більше залежить не від тарифної пільги, а від спроможності підтвердити безпечність, походження, екологічність, простежуваність і належне корпоративне управління. «Зелена» складова інтеграції підвищує витрати у короткостроковому періоді, але створює бар'єр входу, який захищає виробників, котрі раніше інвестували у модернізацію.

Результати аналізу дозволили нам згрупувати виявлені зрушення у шість взаємопов'язаних векторів структурної трансформації ЗЕД підприємств України, кожен із яких одночасно створює можливості й загрози (табл. 2).

Табл. 2.

Вектори структурної трансформації ЗЕД підприємств України та їх стратегічні наслідки

Вектор трансформації	Фактичний прояв	Можливість	Загроза	Вимога до стратегії розвитку ЗЕД
Об'ємно-асиметричний	Імпорт відновлюється швидше за експорт; Клок знизився до 0,475	Модернізація за рахунок обладнання й компонентів	Структурний дефіцит і валютна залежність	Оцінювання продуктивності імпорту й експортного ефекту інвестицій
Товарно-технологічний	Домінування агросировини (55,8 %); мала частка машин (8,9 %)	Масштабування переробки та нішевих продуктів	Низька маржа, цінова й транспортна чутливість	Перехід до продуктів з більшою доданою вартістю та сервісним супроводом

Вектор трансформації	Фактичний прояв	Можливість	Загроза	Вимога до стратегії розвитку ЗЕД
Географічний	ЄС – основний ринок (59,5 %); Китай – провідний окремий постачальник	Інституційно близький великий ринок і доступ до технологій	Концентрація регуляторних ризиків і джерел постачання	Портфель ринків і постачальників, сегментна диверсифікація
Логістично-коридорний	Поєднання морських, дунайських і сухопутних маршрутів	Гнучкість і нова інтеграція з інфраструктурою ЄС	Вища собівартість, черги, ризик атак і простою	Резервні маршрути, страхування, сценарне управління запасами
Сервісно-цифровий	Зростання ролі ІТ-послуг (близько 43 % експорту послуг) і безпаперової торгівлі	Менша залежність від фізичних кордонів, масштабованість	Відтік кадрів, кіберризик, глобальна конкуренція	Інтеграція цифрових сервісів у товарну ціннісну пропозицію
Інституційно-стандартизаційний	Оновлена ПВЗВТ, екологічні та простежувальні вимоги ринку ЄС	Доступ до ринку з високим попитом і тривалих ланцюгів	Витрати адаптації та ризик невідповідності	Випереджальна сертифікація, декарбонізація й комплаєнс

Джерело: сформовано автором на основі (Іцук & Созанський, 2024; Кашиперська & Яцук, 2024; Шуба & Тимофєєва, 2024; Baldwin & Freeman, 2022; Council of the European Union, 2025; OECD, 2024; UNCTAD, 2025).

Нами обґрунтовано, що зазначені вектори мають оцінюватися не ізольовано, а через їх взаємне підсилення: товарна структура визначає транспортність і вибір логістичного каналу; географія ринків задає регуляторні стандарти; імпорт обладнання формує технологічний потенціал майбутнього експорту.

Нами запропонована схема, яка показує перехід від системних імпульсів до зміни критеріїв стратегічного вибору. Воєнні шоки, світова кон'юнктура, євроінтеграція та цифрово-екологічні вимоги не визначають конкретну стратегію підприємства прямо: вони трансформують обсяги, структуру, ринки, логістику й інституційні вимоги, і вже через ці зміни формується потреба у підвищенні доданої вартості, диверсифікації та регуляторно-цифровій готовності.

Тому стратегічна діагностика повинна будуватися як система причинно-наслідкових зв'язків (рис. 1).

Така логіка не допускає універсальної стратегії, але задає спільний набір факторів, які мають бути виміряні, та окреслює контур публічного управління, у межах якого вони піддаються регулюванню.

Для інтегрованої інтерпретації нами сформовано матрицю «динаміка обсягів – якість структури» з чотирма станами: інерційне розширення (зростання обороту зі збереженням сировинної концентрації),

рецесійне звуження (скорочення масштабів і погіршення структури), адаптивне відновлення (повернення обсягів завдяки зміні маршрутів і партнерів без підвищення технологічності) та трансформаційний розвиток (стійке зростання з підвищенням доданої вартості, диверсифікацією й регуляторною сумісністю). За цією матрицею стан 2024 р. наближався до адаптивного відновлення, тоді як 2025 р. демонстрував інерційне розширення товарообігу за рахунок імпорту. Бажаною стратегічною траєкторією є перехід до трансформаційного розвитку, а не механічне повернення до довоєнних пропорцій.

На цій основі нами сформульовано п'ять аналітичних імперативів стратегії розвитку ЗЕД: перехід від максимізації обороту до максимізації внутрішньої доданої вартості та експортної маржі; поєднання ринкової диверсифікації з поглибленням присутності на цільових сегментах; створення резервної логістики й портфеля постачальників; продуктивне використання імпорту як ресурсу модернізації; випереджальне досягнення європейської регуляторної, цифрової та екологічної сумісності. Ці імперативи конкретизують концепцію стабільного стратегічного ядра та адаптивної оболонки: ядро фіксує орієнтацію на створення вартості й допустимий ризик, тоді як оболонка змінює ринки, маршрути, партнерства та цифрові інструменти.

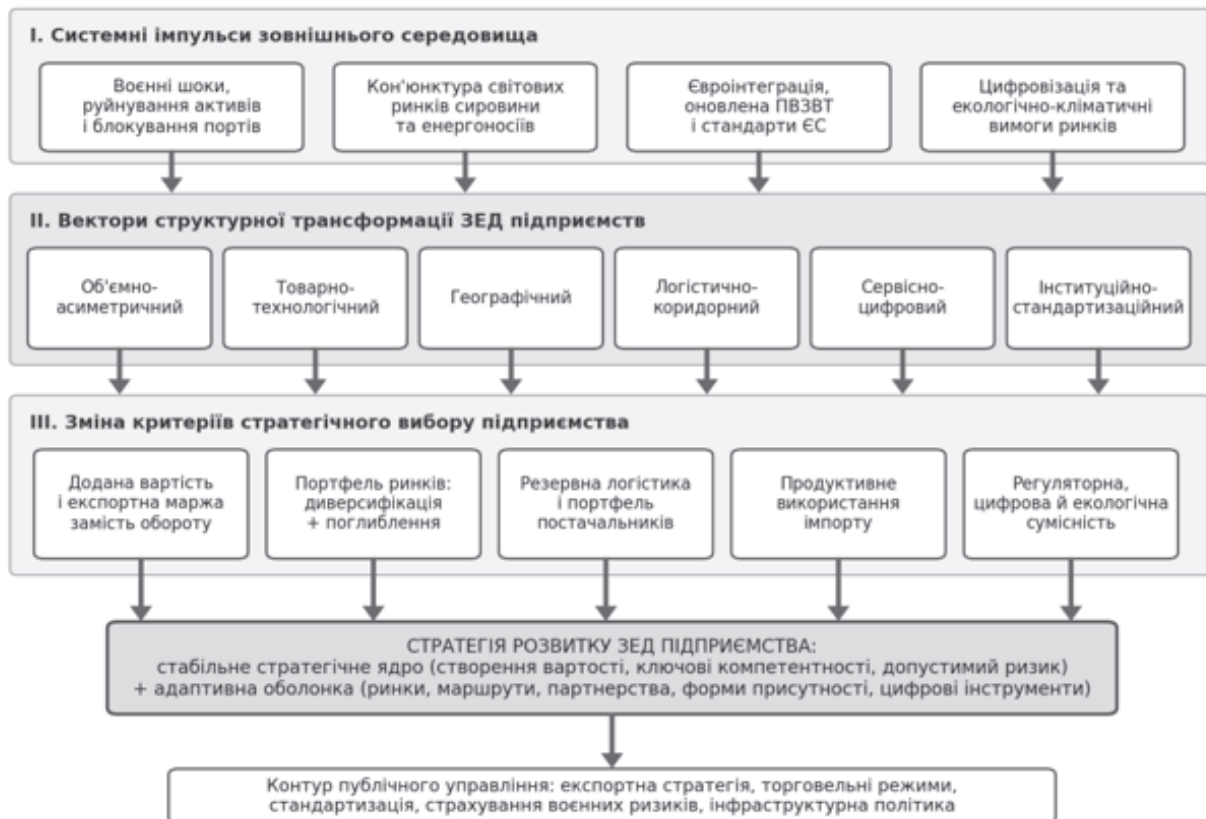

Рис. 1. Логіка впливу структурних трансформацій ЗЕД на формування стратегії розвитку підприємства
Джерело: сформовано автором на основі (Ішук & Созанський, 2024; Кашиперська & Яцюк, 2024; Baldwin & Freeman, 2022; Christopher & Peck, 2004; Gereffi, 2020; Strange & Zucchella, 2017; UNCTAD, 2025).

Висновки і перспективи подальших розвідок.

По-перше, проведені дослідження засвідчує, що зовнішньоекономічна діяльність підприємств України у 2019–2026 рр. перебуває у стані структурної трансформації, а не циклічного коливання. Зміни охопили одночасно обсяги, товарну структуру, географію ринків, логістичну архітектуру, сервісну модель та інституційні вимоги, причому жоден із цих вимірів не повернувся до довоєнної конфігурації. Це означає, що управлінські орієнтири, сформовані до 2022 р., не можуть бути механічно відновлені: підприємство діє у середовищі з іншими джерелами створення вартості та іншим профілем ризику, а тому потребує перегляду не окремих рішень, а самої логіки стратегічного вибору.

По-друге, ключовою характеристикою поточного стану є асиметрія відновлення. Розроблений коефіцієнт асиметрії, який зіставляє індекси імпорту та експорту відносно базового 2021 р., зріс із 1,177 у 2022 р. до 1,972 у 2025 р., тоді як коефіцієнт покриття імпорту експортом знизився з 0,937 до 0,475. Це доводить, що

зростання товарообігу забезпечується переважно імпортною складовою, тоді як експортна спроможність стагнує. Наукова новизна полягає у введенні показника, який дає змогу відрізнити просте розширення міжнародного обміну від збалансованого відновлення й від якісного розвитку ЗЕД, тому, на нашу думку, він може бути включений до системи індикаторів моніторингу зовнішньоторговельної політики держави.

По-третє, обґрунтовано два структурні парадокси. Парадокс стійкості полягає в тому, що сировинно-аграрна спеціалізація, яка забезпечила виживання експорту в умовах руйнування складних виробничих систем, водночас закріплює низьку частку утриманої доданої вартості та високу чутливість до транспортних і цінових коливань. Парадокс європеїзації означає, що інституційне зближення з ЄС знижує геополітичний ризик, але без підвищення технологічності експорту здатне закріпити асиметричну модель торгівлі. Обидва парадокси є аргументом на користь супровідних заходів – підтримки переробки, сертифікації, брендингу та інвестицій у технологічність продукту.

По-четверте, доцільно розмежовувати три якісно різні стани: відновлення як повернення втрачених обсягів, адаптацію як зміну маршрутів, партнерів і процедур задля збереження операцій, і розвиток як якісне покращення структури міжнародних операцій. Українські підприємства у 2022–2025 рр. продемонстрували високу адаптивність, проте агреговані показники ще не підтверджують завершеного переходу до розвитку. Відповідно, критерієм розвитку ЗЕД має бути не оборот, а здатність міжнародних операцій генерувати внутрішню додану вартість, технологічне оновлення та стійкість.

По-п'яте, з позицій публічного управління держава впливає на ЗЕД підприємств не стільки прямою підтримкою експорту, скільки якістю інституційного середовища:

передбачуваністю торговельних режимів, гармонізацією виробничих стандартів, доступністю страхування воєнних ризиків та розвитком мультимодальної інфраструктури. Найнебезпечнішою для підприємства є не окрема негативна зміна показника, а невідповідність між структурою його потенціалу та новою конфігурацією зовнішнього середовища.

Перспективами подальших досліджень є розроблення методики комплексного оцінювання стратегічного потенціалу розвитку ЗЕД на рівні підприємства, верифікація запропонованих коефіцієнтів на галузевих вибірках та дослідження впливу інструментів державної підтримки експорту на перехід підприємств до трансформаційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Внукова, Н. (2025). Інноваційний розвиток експортно-імпоротної діяльності для економічної стійкості в умовах воєнного стану. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 9, 125–139. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2025-9-125-139>
- Гаврилюк, І. (2024). Зовнішньоекономічна діяльність України з країнами Європейського Союзу. *Економіка та суспільство*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3>
- Гладинець, Н., & Кузьменко, В. (2024). Стан економіки України в період повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*, 65. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-121>
- Державна митна служба України. (2026). Статистика зовнішньої торгівлі товарами. <https://customs.gov.ua>
- Державна служба статистики України. (2025). Зовнішня торгівля України товарами. <https://stat.gov.ua>
- Іванов, С. В., Ляшенко, В. І., & Осадча, Н. В. (2022). Стратегічні напрями формування експортної стратегії України в умовах відновлення економіки. *Економічний вісник Донбасу*, 1(67), 16–27. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-16-27](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-16-27)
- Іщук, С. О., & Процевят, О. С. (2022). Діагностика трансформацій у товарному експорті регіонів під впливом повномасштабної російсько-української війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 4(156), 7–13. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-4-2>
- Іщук, С. О., & Созанський, Л. Й. (2024). Український товарний експорт: виклики в умовах війни та повоєнного відновлення. *Регіональна економіка*, 1, 81–94. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-8>
- Кашперська, А. І., & Яцюк, О. В. (2024). Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: сучасні виклики та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*, 5, 32–42. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-32-42>
- Національний банк України. (2026). Коментар Національного банку щодо стану платіжного балансу. <https://bank.gov.ua>
- Савченко, М. В., Хаджинов, І. В., & Завидовська, А. О. (2021). Експортний потенціал України та його реалізація у торговельно-економічних відносинах з країнами ЄС. *Економічний вісник Дніпровської політехніки*, 4, 89–98. <https://doi.org/10.33271/ebdut/76.089>
- Шуба, М. В., & Тимофєєва, В. О. (2024). Сучасний стан і перспективи розвитку зовнішньої торгівлі України з Європейським Союзом. *Бізнес Інформ*, 8, 32–38.
- Baldwin, R., & Freeman, R. (2022). Risks and global supply chains: What we know and what we need to know. *Annual Review of Economics*, 14, 153–180. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-051420-113737>
- Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *The International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1–14. <https://doi.org/10.1108/09574090410700275>
- Council of the European Union. (2025). Supporting Ukraine's trade. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-solidarity-supporting-ukraine-trade/>
- European Commission. (2025). EU–Ukraine Solidarity Lanes. <https://transport.ec.europa.eu>
- Eurostat. (2025). Ukraine–EU international trade in goods statistics. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Gereffi, G. (2020). What does the COVID-19 pandemic teach us about global value chains? The case of medical supplies. *Journal of International Business Policy*, 3, 287–301. <https://doi.org/10.1057/s42214-020-00062-w>
- IT Ukraine Association. (2025). IT research: Export of computer and information services. <https://itukraine.org.ua>
- OECD. (2024). Ukraine's integration into global value chains. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>
- Strange, R., & Zucchella, A. (2017). Industry 4.0, global value chains and international business. *Multinational Business Review*, 25(3), 174–184. <https://doi.org/10.1108/MBR-05-2017-0028>
- UNCTAD. (2025). Global trade update. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>
- World Bank. (2025). Ukraine: Rapid damage and needs assessment. World Bank Group. <https://www.worldbank.org>
- WTO. (2025). Trade profiles: Ukraine. World Trade Organization. <https://www.wto.org>

REFERENCES

- Baldwin, R., & Freeman, R. (2022). Risks and global supply chains: What we know and what we need to know. *Annual Review of Economics*, 14, 153–180. <https://doi.org/10.1146/annurev-economics-051420-113737>
- Christopher, M., & Peck, H. (2004). Building the resilient supply chain. *The International Journal of Logistics Management*, 15(2), 1–14. <https://doi.org/10.1108/09574090410700275>
- Council of the European Union. (2025). Supporting Ukraine's trade. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/ukraine-solidarity-supporting-ukraine-trade/>
- Derzhavna mytna sluzhba Ukrainy. (2026). Statystyka zovnishnoi torhivli tovaramy [Statistics of foreign trade in goods]. <https://customs.gov.ua>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025). Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy [Foreign trade of Ukraine in goods]. <https://stat.gov.ua>
- European Commission. (2025). EU–Ukraine Solidarity Lanes. <https://transport.ec.europa.eu>
- Eurostat. (2025). Ukraine–EU international trade in goods statistics. <https://ec.europa.eu/eurostat>
- Gereffi, G. (2020). What does the COVID-19 pandemic teach us about global value chains? The case of medical supplies. *Journal of International Business Policy*, 3, 287–301. <https://doi.org/10.1057/s42214-020-00062-w>
- Havryliuk, I. (2024). Zovnishnoekonomichna diialnist Ukrainy z krainamy Yevropeiskoho Soiuzu [Foreign economic activity of Ukraine with the countries of the European Union]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*, 59. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-3>
- Hladynets, N., & Kuzmenko, V. (2024). Stan ekonomiky Ukrainy v period povnomasshtabnoi viiny [The state of the economy of Ukraine during the full-scale war]. *Ekonomika ta suspilstvo [Economy and Society]*, 65. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-121>
- Ishchuk, S. O., & Protseviat, O. S. (2022). Diahnostyka transformatsii u tovarnomu eksporti rehioniv pid vplyvom povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [Diagnostics of transformations in the commodity export of regions under the influence of the full-scale Russian-Ukrainian war]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy [Socio-Economic Problems of the Modern Period of Ukraine]*, 4(156), 7–13. <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-4-2>
- Ishchuk, S. O., & Sozanskyi, L. Y. (2024). Ukrainskyi tovarnyi eksport: vyklyky v umovakh viiny ta povoiennoho vidnovlennia [Ukrainian commodity export: Challenges in the conditions of war and post-war reconstruction]. *Rehionalna ekonomika [Regional Economy]*, 1, 81–94. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-1-8>
- IT Ukraine Association. (2025). IT research: Export of computer and information services. <https://itukraine.org.ua>
- Ivanov, S. V., Liashenko, V. I., & Osadcha, N. V. (2022). Stratehichni napriamy formuvannia eksportnoi stratehii Ukrainy v umovakh vidnovlennia ekonomiky [Strategic directions for the formation of Ukraine's export strategy in the context of economic recovery]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu [Economic Herald of the Donbas]*, 1(67), 16–27. [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1\(67\)-16-27](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-16-27)
- Kashperska, A. I., & Yatsiuk, O. V. (2024). Zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstv: suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Foreign economic activity of enterprises: Modern challenges and development prospects]. *Biznes Inform [Business Inform]*, 5, 32–42. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-5-32-42>
- Natsionalnyi bank Ukrainy. (2026). Komentar Natsionalnogo banku shchodo stanu platizhnogo balansu [Commentary of the National Bank on the state of the balance of payments]. <https://bank.gov.ua>
- OECD. (2024). Ukraine's integration into global value chains. OECD Publishing. <https://www.oecd.org>
- Savchenko, M. V., Khadzhynov, I. V., & Zavydovska, A. O. (2021). Eksportnyi potentsial Ukrainy ta yoho realizatsiia u torhovelo-ekonomichnykh vidnosynakh z krainamy YeS [Ukraine's export potential and its implementation in trade and economic relations with EU countries]. *Ekonomichnyi visnyk Dniprovskoi politekhniki [Economic Bulletin of the Dnipro Polytechnic]*, 4, 89–98. <https://doi.org/10.33271/ebdut/76.089>
- Shuba, M. V., & Tymofieieva, V. O. (2024). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku zovnishnoi torhivli Ukrainy z Yevropeiskym Soiuzom [The current state and prospects for the development of Ukraine's foreign trade with the European Union]. *Biznes Inform [Business Inform]*, 8, 32–38.
- Strange, R., & Zucchella, A. (2017). Industry 4.0, global value chains and international business. *Multinational Business Review*, 25(3), 174–184. <https://doi.org/10.1108/MBR-05-2017-0028>
- UNCTAD. (2025). Global trade update. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>
- Vnukova, N. (2025). Innovatsiinyi rozvytok eksportno-importnoi diialnosti dlia ekonomichnoi stiikosti v umovakh voiennoho stanu [Innovative development of export-import activity for economic resilience under martial law]. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, 9, 125–139. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2025-9-125-139>
- World Bank. (2025). Ukraine: Rapid damage and needs assessment. World Bank Group. <https://www.worldbank.org>
- WTO. (2025). Trade profiles: Ukraine. World Trade Organization. <https://www.wto.org>